

SERIE

Elementaire theorie accountantscontrole

Grondslagen van Auditing & Assurance

Prof.dr. G.C.M. Majoor RA

E. van Asselt RA

Dr. E. Karssing

Prof.mr.dr. M. Pheijffer RA

Drs. H.L. Verkleij RA

Zevende druk

Noordhoff Uitgevers

Elementaire theorie accountantscontrole

Grondslagen van Auditing & Assurance

Hoofdredactie
Prof.dr. G.C.M. Majoor RA

Auteurs
E. van Asselt RA
Dr. E. Karssing
Prof.mr.dr. M. Pheijffer RA
Drs. H.L. Verkleij RA

Zevende druk

Noordhoff Uitgevers Groningen/Houten

Ontwerp omslag: G2K Designers, Groningen/Amsterdam

Omslagbeeld: iStock

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

0 / 15

© 2015 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978-90-01-86243-5

ISBN 978-90-01-86242-8

NUR 786

Woord vooraf

Voor u ligt de zevende druk van deel 1 uit de serie *Elementaire theorie accountantscontrole*. Deel 1: *Grondslagen van Auditing & Assurance* is aangepast aan de actuele ontwikkelingen in wet- en regelgeving, in het bijzonder de gedrags- en beroepsregels en de onafhankelijkheidsvoorschriften. Er is een nieuw hoofdstuk over ethiek voor accountants opgenomen van auteur Edgar Karssing, waar dit voorheen als onderdeel van hoofdstuk 3 werd behandeld.

Grondslagen van Auditing & Assurance bevat alle stof over de regelgeving en het opdrachtenkader (stramien voor assurance-opdrachten). De definities die worden gebruikt zijn ontleend aan de Handleiding Regelgeving Accountancy (HRA). Achter in het boek is een lijst opgenomen met de belangrijkste gebruikte definities. De kaders in de hoofdstukken ondersteunen de tekst of geven voorbeelden van de theorie. Ze laten de tekst leven en geven de student meer inzicht. Ieder hoofdstuk wordt afgesloten met vragen over de stof.

Het tweede deel uit de serie, *De praktijk van Auditing & Assurance* (voorheen getiteld *Toepassingen*) is geheel toegespitst op de uitwerking van een controle-opdracht. De nieuwe editie is in belangrijke mate aangevuld met specifieke branchegerichte toepassingen. Het derde deel uit de serie, *Bijzondere opdrachten*, behandelt de uitwerking van andere opdrachten dan de controle, beoordeling en samenstelling van de jaarrekening. In dit deel worden onder andere de beoordeling van een prognose en transactie gerelateerde adviesdiensten besproken.

Met deze drie delen ligt er een compleet naslagwerk dat het gehele terrein van zowel de regelgeving rondom het accountantsberoep als de toepassing ervan in de praktijk omvat. De serie biedt daarmee de accountancy student een brede oriëntering op het beroep en de ervaren accountant een goede update van zijn kennis. Op de ondersteunende website www.elementaire-theorieaccountantscontrole.noordhoff.nl vindt u meer informatie over de verschillende delen uit de serie. Ook zijn op deze site de antwoorden op de vragen beschikbaar voor docenten.

Een speciaal woord van dank aan alle auteurs die aan eerdere edities hebben meegewerkt. De auteurs van deze nieuwe zevende editie houden zich van harte aanbevolen voor op- of aanmerkingen.

Breukelen, voorjaar 2015

Eindredactie:

Prof.dr. G.C.M. Majoor RA, hoogleraar accountancy aan Nyenrode Business Universiteit en werkzaam bij de Autoriteit Financiële Markten.

Inhoud

1 Ontwikkelingen in het vakgebied 9

- 1.1 Accountantscontrole 10
- 1.2 Assurance-opdrachten 11
- 1.3 Vraag naar accountantscontrole 11
- 1.4 Verwachtingen van het maatschappelijk verkeer 16
- 1.5 Stramien voor assurance-opdrachten 18
- 1.6 Auditing & Assurance 19
Vragen/opdrachten 21

2 Historie van het accountantsberoep 25

- 2.1 Ontstaan van het accountantsberoep 26
- 2.2 Pincoffs-affaire 26
- 2.3 Organisatie van het accountantsberoep 28
- 2.4 Titels en functies 30
- 2.5 Wettelijke regelingen voor accountants 31
- 2.6 Reglementering door de beroepsorganisatie 33
- 2.7 Onderwijs in de accountancy 34
- 2.8 Internationale oriëntatie 35
Vragen/opdrachten 38

3 Regelgeving voor accountants 41

- 3.1 Regelgeving voor de individuele accountant en de accountantspraktijk 42
- 3.2 Verordening op de Kwaliteitsbeoordelingen 46
- 3.3 Wet op het accountantsberoep 47
- 3.4 Wet tuchtrechtspraak accountants 49
- 3.5 Betekenis van de (wettelijke) regelgeving voor jaarverslaggeving voor accountantscontrole 51
Vragen/opdrachten 52

4 Ethiek voor accountants 57

- 4.1 Inleiding 58
- 4.2 Ethiek in het maatschappelijk verkeer 60
- 4.3 Waarden en normen 62
- 4.4 Ethiek en het accountantsberoep 64
- 4.5 Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA) 73
Vragen/opdrachten 79

5 Onafhankelijkheid van de accountant 81

- 5.1 Relatie tussen de ViO, VGBA en de Wta 82
- 5.2 Wanneer is een accountant onafhankelijk? 83
- 5.3 Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten 83
- 5.4 Bedreigingen voor de onafhankelijkheid, principle based-benadering en maatregelen 86
- 5.5 Bedreigingen betreffende de persoonlijke onafhankelijkheid 88
- 5.6 Bedreigingen betreffende de opdrachtrelatie 91
- 5.7 Communicatie met het toezichthoudend orgaan 96
Vragen/opdrachten 98

6 Opdrachtenkader 101

- 6.1 Soorten opdrachten 102
- 6.2 Definitie en elementen van de assurance-opdracht 103
- 6.3 Attestopdracht en direct-reportingopdracht 107
- 6.4 Assurance-informatie en controle-informatie 108
- 6.5 Aan assurance verwante opdrachten 109
- 6.6 Adviesopdrachten 110
- 6.7 Verschillen tussen de opdrachten 111
Vragen/opdrachten 112

7 Fraude en witwassen 115

- 7.1 Constateren van fraude tijdens de controle-opdracht 116
- 7.2 Constateren van fraude tijdens de beoordelingsopdracht en de samenstellingsopdracht 122
- 7.3 Constateren van onwettig handelen tijdens de controle-opdracht 123
- 7.4 Wettelijke meldplicht inzake fraude 124
- 7.5 Fraude en het strafrecht 128
- 7.6 Wettelijke meldplicht inzake witwastransacties 129
- 7.7 Gedragsrichtlijn inzake persoonsgerichte accountantsonderzoeken 131
Vragen/opdrachten 132

8 Beoordelingsopdracht en samenstellingsopdracht 135

- 8.1 Doel van de beoordelingsopdracht en samenstellingsopdracht 136
- 8.2 Verantwoordelijkheid van het bestuur en de accountant 137
- 8.3 Werkzaamheden bij een beoordelingsopdracht 138
- 8.4 Werkzaamheden bij een samenstellingsopdracht 142
- 8.5 Beoordelingsverklaring en samenstellingsverklaring 143
Vragen/opdrachten 146

9 Doelstellingen van de jaarrekeningcontrole 149

- 9.1 Doel van de jaarrekeningcontrole 150
- 9.2 Reikwijdte van de jaarrekeningcontrole 151
- 9.3 Getrouw beeld van de jaarrekening 152
- 9.4 Redelijke mate van zekerheid 153
- 9.5 Axiomatisch voorbehoud 153
- 9.6 Nadere uitwerking van de controledoelstellingen 154
Vragen/opdrachten 158

10 Materialiteit 161

- 10.1 Begrip materialiteit 162
- 10.2 Bepalen van de materialiteit 164
- 10.3 Evalueren van ontdekte afwijkingen en schattingsverschillen 165
- 10.4 Samenvatting van het toepassen van materialiteit 168
Vragen/opdrachten 169

11 Risicoanalyse 171

- 11.1 Risicoanalytische controlemethode 172
- 11.2 Accountantscontrole risico en opdrachtrisico 173
- 11.3 Inherent beheersingsrisico en intern beheersingsrisico 176
- 11.4 Kennisvergaring 176
- 11.5 Interne beheersing 179
- 11.6 Significante risico's 182
- 11.7 Soorten controlewerkzaamheden 184
- 11.8 Relatie tussen controlewerkzaamheden en het steunen op interne beheersing 189
Vragen/opdrachten 190

12 Controle-informatie 193

- 12.1 Begrip controle-informatie 194
- 12.2 Kwaliteit van de controle-informatie 195
- 12.3 Soorten controlewerkzaamheden 197
- 12.4 Controlemiddelen en controlerichting 205
Vragen/opdrachten 208

Lijst van afkortingen 213

Lijst met definities 215

Register 226

1

Ontwikkelingen in het vakgebied

- 1.1 Accountantscontrole
- 1.2 Assurance-opdrachten
- 1.3 Vraag naar accountantscontrole
- 1.4 Verwachtingen van het maatschappelijk verkeer
- 1.5 Stramien voor assurance-opdrachten
- 1.6 Auditing & Assurance

Bedrijven hebben, als gevolg van de toenemende complexiteit en internationalisering van de samenleving steeds meer te maken met wet- en regelgeving en controle. Deze ontwikkelingen hebben een belangrijke invloed op de (financiële) verantwoordingsinformatie en daarmee op het werkkterrein van de accountants. Op grond van verschillende wettelijke bepalingen hebben bedrijven de plicht verantwoording af te leggen aan externe belanghebbenden. Het is van essentieel belang dat deze informatie betrouwbaar is. Dit is niet alleen belangrijk voor het bedrijf zelf, maar ook voor andere betrokkenen, zoals aandeelhouders, werknemers en kredietverleners. Een van de kerntaken van accountants bestaat uit het uitvoeren van assurance-opdrachten. Bij een assurance-opdracht verstrekt de accountant een verklaring die is bedoeld om het vertrouwen van de beoogde gebruikers in het door het gecontroleerde bedrijf verstrekte informatie te versterken. Voor de afbakening van het brede onderzoeksterrein van accountants is het Stramien voor assurance-opdrachten in de NV COS opgenomen, met daarin de uitgangspunten voor het gehele scala aan assurance-opdrachten. Aansluitend op dit ruime kader van het Stramien voor assurance-opdrachten wordt het vakgebied van de accountantscontrole tegenwoordig aangeduid met Auditing & Assurance.

LEERDOELSTELLINGEN

Na bestudering van dit hoofdstuk moet je in staat zijn om:

- 1 de begrippen controle en assurance uit te leggen en de daarbij behorende maatschappelijke behoefte aan te geven;
 - 2 de maatschappelijke ontwikkelingen te omschrijven, die een rol spelen in regelgeving, verantwoording en controle;
 - 3 uit te leggen wat de doelstelling van de controle van een jaarrekening is;
 - 4 de toegenomen vraag naar accountantscontrole te verklaren aan de hand van de historische ontwikkeling;
 - 5 de belangrijkste wetenschappelijke theorieën die de vraag naar accountantscontrole analyseren, uit te leggen: de informatietheorie, de agencytheorie, de verzekeringstheorie en de vertrouwenstheorie;
 - 6 de verwachtingen van het maatschappelijk verkeer en de verwachtingskloof uiteen te zetten; en
 - 7 het vakgebied van Auditing & Assurance te omschrijven.
-

1.1 Accountantscontrole

Het woord controle uit de term accountantscontrole komt van de Latijnse woorden *contra* (tegen) en *rotulus* (schrijfrol). In het dagelijks leven hebben mensen voortdurend te maken met regelgeving en controle daarop. Hoe complexer de maatschappij, hoe meer regels er nodig zijn. De naleving van die maatschappelijke verkeersregels vraagt om controle.

Ook bedrijven hebben te maken met steeds meer regelgeving en controle. Daarbij spelen onder meer de volgende ontwikkelingen:

- *Voortgaande internationalisering.* Het steeds meer internationaal opereren door ondernemingen en de grote concentraties brengen een toegenomen behoefte aan interne beheersing, risicoreductie en verantwoording met zich mee.
- *Groeiende mogelijkheden van informatie- en communicatietechnologie (ICT).* In staat zijn de technologische ontwikkelingen op het gebied van informatie en communicatie bij te houden en daarop zo mogelijk te anticiperen, is een kritische succesfactor voor bedrijven geworden. Elektronische informatieverschaffing onder meer in de vorm van SBR (Standard Business Reporting) heeft een grote vlucht genomen. ICT heeft een grote invloed op zowel de informatiesystemen als de verslaggeving en de controle.
- *Accentverschuivingen in regelgeving.* Er is een trend tot internationale harmonisatie van wet- en regelgeving. Nationale regelgeving maakt daarbij langzaam maar zeker plaats voor internationale regelgeving. Direct waarneembaar is de invloed van de Europese Unie, evenals de opmars van de International Federation of Accountants (IFAC) en de International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB).
- *Trends in verslaggeving.* Belanghebbenden willen op kortere termijnen financiële informatie ontvangen. Ook het scala van onderwerpen waarover zij geïnformeerd willen worden, heeft de neiging uit te breiden. Te denken valt aan milieuverantwoordingen, de opmars van XBRL (eXtensible Business Reporting Language, standaard om financiële gegevens uit te wisselen via internet) en de verantwoordingen over de opzet van risk management en interne beheersingssystemen.

- *Groeiende maatschappelijke behoefte aan toezicht.* Als gevolg van onder meer de kredietcrisis groeit de maatschappelijke behoefte aan toezicht en controle door of namens de overheid.

Deze ontwikkelingen hebben een belangrijke invloed op de (financiële) verantwoordingsinformatie en op het werkerrein van de accountants.

1.2 Assurance-opdrachten

Een groot deel van het werk van accountants betreft assurance-opdrachten. In het Engels wordt een assurance-opdracht een audit of financial statements genoemd. De term audit is afgeleid van het Latijnse *audire* (aanhoren) en houdt verband met het feit dat in het verre verleden de verantwoording geschiedde door het voorlezen van de rekening. De definitie van assurance-opdracht luidt als volgt:

Audit

Een assurance-opdracht is een opdracht waarbij een accountant een conclusie formuleert die is bedoeld om het vertrouwen van de beoogde gebruikers, niet-zijnde de verantwoordelijke partij, in de uitkomst van de evaluatie van of de toetsing van het object van onderzoek, ten opzichte van de criteria, te versterken.

Assurance-opdracht

Het wekken van vertrouwen bij gebruikers, anders dan degenen die verantwoording afleggen, staat centraal in deze definitie. Het doel van een controle is het versterken van de mate waarin de beoogde gebruikers in de financiële overzichten vertrouwen stellen. Verder omvat deze definitie een breed scala aan zowel financiële als niet-financiële controleobjecten. De meeste assurance-opdrachten betreffen echter de controle van financiële overzichten, in het bijzonder de wettelijke controle van de jaarrekening.

1.3 Vraag naar accountantscontrole

Om de vraag naar accountantscontrole te kunnen analyseren, kijken we naar de historische ontwikkeling en de theoretische grondslagen. Een van de theorieën is de vertrouwenstheorie van Limperg, die de basis vormt voor het onderzoek naar de vertrouwenscloof.

1.3.1 Historische ontwikkeling

Historisch gezien is de vraag naar accountantscontrole ontstaan door de scheiding tussen de eigendom en het beheer van vermogensbestanddelen. Een dergelijke scheiding deed zich reeds in het verre verleden voor bij privévermogens van de adel, die voor het beheer daarvan rentmeesters aanstelde. Deze rentmeesters dienden zich te verantwoorden en in sommige gevallen waren bij die (mondelijke) verantwoording deskundigen (auditors) aanwezig, die de waarheid van het gegeven verslag (account) konden betwisten.

In grote omvang komt de scheiding tussen eigendom en beheer echter pas voor sinds de industriële revolutie in de negentiende eeuw. De noodzaak tot het beschikken over voldoende risicodragend vermogen voor de financiering van de investeringen in fabrieken, leidde tot vennootschappen met doorgaans grote aantallen, vaak anonieme, aandeelhouders.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog is geleidelijk aan onderkend dat ook andere groepen uit de samenleving een direct of indirect belang hebben of kunnen krijgen bij het reilen en zeilen van een onderneming. Deze ontwikkeling in inzichten (soms samengevat als vermaatschappelijking van de onderneming) heeft ertoe geleid dat in ons land, net als in vele andere landen, tal van ondernemingen en andere huishoudingen verplicht werden hun financiële gegevens (meestal in de vorm van een jaarrekening) openbaar te maken. Ondernemingen geven met een jaarrekening een zodanig inzicht dat anderen een verantwoord oordeel kunnen vormen over de financiële situatie van de ondernemingen en leggen daarmee ook financiële verantwoording af. Deze verantwoording wordt gecontroleerd door de accountant, die hierover rapporteert in de vorm van een controleverklaring. Met zijn controleverklaring certificeert de accountant de verantwoording en bevestigt daarmee dat de verantwoording voldoet aan de eraan te stellen eisen, volgens wet- en regelgeving. De controle van de jaarrekening richt zich op de vraag of deze 'een getrouw beeld' geeft. Bij zijn controle schenkt de accountant alleen aandacht aan aangelegenheden die van materieel belang zijn voor de jaarrekening. Informatie is van materieel belang als het weglaten of het onjuist weergeven daarvan de economische beslissingen die gebruikers op basis van de jaarrekening nemen, zou kunnen beïnvloeden.

1.3.2 Theoretische grondslagen

Voor het verklaren en analyseren van de behoefte aan accountantscontrole bestaan diverse wetenschappelijke theorieën. De belangrijkste daarvan zijn:

- de informatietheorie, die een economische onderbouwing van de behoefte aan accountantscontrole geeft;
- de agencytheorie, die afkomstig is van de financieringsleer en zich richt op scheiding tussen eigendom en leiding van een onderneming en op de complicaties die zich daarbij kunnen voordoen;
- de verzekeringstheorie, waarbij de controlekosten worden gezien als een premie voor het overdragen van het risico van onjuiste informatie;
- de vrouwenstheorie, waarbij het uitgangspunt is dat het bestaansrecht van de accountantscontrole afhankelijk is van het vertrouwen dat de controlefunctie van de accountant wekt bij het maatschappelijk verkeer.

Informatietheorie

De informatietheorie verklaart de behoefte aan accountantscontrole vanuit het informatierisico, dat wil zeggen het risico dat onjuiste informatie is verschaft. We illustreren dit met een voorbeeld.

**Informatie-
risico**

VOORBEELD 1.1

Een onderneming heeft een kredietaanvraag gedaan bij een of meer banken. Bij de beslissing om het krediet te verlenen, neemt de bank een aantal factoren in beschouwing. Eén van die factoren is de financiële positie van de onderneming in kwestie, die kan worden afgeleid uit de door

haar opgestelde jaarrekening. Indien de bank besluit om de lening te verstrekken, dan is het rentepercentage dat zij offreert waarschijnlijk opgebouwd uit de volgende componenten:

- een risicovrije rentevoet, bijvoorbeeld gebaseerd op het rendement van staatsobligaties;

- een opslag voor het ondernemersrisico. Deze component correspondeert met het risico dat de onderneming de lening niet terug kan betalen vanwege tegenvallende economische omstandigheden, onverwachte concurrentie, calamiteiten of slecht management;
 - een opslag voor het informatierisico. Deze component houdt verband met het risico dat de bank zich bij haar besluitvorming baseert op onjuiste informatie, zoals een onjuiste jaarrekening.
-

Als ervoor gezorgd kan worden dat de bank het informatierisico voor een onderneming lager inschat, dan zal dat leiden tot een lager rentepercentage. Het toepassen van accountantscontrole op jaarrekeningen van ondernemingen heeft volgens de informatietheorie tot gevolg dat vermogensverschaffers in het algemeen het informatierisico lager zullen inschatten en daarom een lagere vergoeding zullen vragen voor het door hen ter beschikking gestelde vermogen.

De oorzaak van het bestaan van het informatierisico kan worden gevonden in vier factoren, te weten:

- 1 de afstand van de gebruiker tot het te beoordelen object;
- 2 het bestaan van tegengestelde belangen;
- 3 de toenemende omvang van de te verwerken gegevens; en
- 4 de complexiteit van de transacties.

De afstand tot het object impliceert dat de gebruiker in het algemeen het object niet direct zelf kan waarnemen, maar altijd afhankelijk is van anderen voor het vergaren van informatie, met als gevolg dat informatie niet volledig is of verminkt raakt bij de tussenschakels. Dit fenomeen kan worden geïllustreerd met wat er gebeurt bij het spelletje waarbij een boodschap door een aantal personen in een kring mondeling wordt doorgegeven: deze keert uiteindelijk totaal onherkenbaar terug bij de oorspronkelijke zender.

Tegengestelde belangen hebben in het algemeen tot gevolg dat de verstrekte informatie gekleurd is of tendenties bevat. In voorbeeld 1.1 zal de directie de neiging hebben om prognoses een gunstiger aanzien te geven.

Voor de gebruiker van de informatie bestaan de volgende mogelijkheden om het informatierisico te beperken:

- Hij kan zelf de informatie gaan controleren.
- Hij kan het risico beperken door het eisen van schadevergoedingen bij het verstrekken van onjuiste informatie.
- Hij kan controle van de informatie eisen door een onafhankelijke deskundige.

De eerste optie is niet praktisch en niet efficiënt indien dit inhoudt dat alle gebruikers zelf hun controle zouden uitvoeren. Het beperken van het risico door schadevergoeding te eisen bij het verstrekken van onjuiste informatie is vaak niet haalbaar, want het is niet waarschijnlijk dat geleden schade altijd kan worden verhaald.

De derde optie ligt het meest voor de hand, zeker wanneer er meer gebruikers in het spel zijn. De controle wordt opgedragen aan een onafhankelijke deskundige. De inschakeling van de externe deskundige wordt economisch gerechtvaardigd:

- voor zover de voordelen van het verlaagde informatierisico groter zijn dan de kosten verbonden aan het inschakelen van de onafhankelijke deskundige; of
- (beredeneerd vanuit de huishouding) voor zover de kosten van de controle lager zijn dan de besparing op de financieringskosten.

De informatietheorie richt zich met name op de relatie tussen het management en het maatschappelijk verkeer (dat wil zeggen: de bij de onderneming betrokken belanghebbenden) en beschouwt een onafhankelijke controle als een 'public good'. De (financiële) markten zouden zonder de onafhankelijke controle ten behoeve van het maatschappelijk verkeer niet efficiënt werken.

Agencytheorie

De agencytheorie verklaart de behoefte aan accountantscontrole vanuit de tegengestelde belangen tussen management en aandeelhouders. In het economisch verkeer sluiten ondernemingen dagelijks contracten af voor het leveren van goederen en diensten. Bij overeenkomst verplicht de lasthebber (agent) zich om bepaalde diensten te verrichten ten behoeve van de lastgever (principaal). Bij ondernemingen bestaat meestal een scheiding tussen leiding en eigendom. In feite is er sprake van een overeenkomst tussen het management van een onderneming (de lasthebber) en de eigenaar (de lastgever), waarbij de lasthebber de bedrijfsvoering voor zijn rekening neemt ten behoeve van de lastgever. Belangentegenstellingen tussen de principaal (de aandeelhouders) en de agent (het management) zijn daarbij niet ondenkbaar. Aandeelhouders hebben er namelijk belang bij dat winsten volledig worden verantwoord, deze zijn immers direct van invloed op de waarde van hun aandeel en de uit te keren dividenden. Het management kan er echter belang bij hebben de winsten niet volledig te verantwoorden en waarden uit de onderneming te onttrekken of zichzelf excessieve beloningen toe te kennen. Het management kan ook beslissingen nemen die niet direct in het belang van de principaal zijn.

De principalen lopen dus risico en om dit risico te reduceren hebben zij beheersingssystemen gecreëerd. Het afleggen van verantwoording door middel van de jaarrekening maakt deel uit van die systemen. De controle op deze verantwoording door een onafhankelijk deskundige (monitor) verhoogt de betrouwbaarheid van die informatie.

De kosten die het gevolg zijn van de scheiding van eigendom en beheer en van de delegatie van bevoegdheden, worden aangeduid als agency costs. Agency costs bestaan uit:

- de kosten die het management maakt om aan te tonen dat het zijn afspraken nakomt;
- de kosten die de aandeelhouders maken om het management te controleren;
- het verlies door, voor de aandeelhouders niet optimale managementbeslissingen.

Agency costs

De toegevoegde waarde van accountantscontrole bestaat in deze visie uit het op economisch rationele, onafhankelijke en deskundige wijze vaststellen van de getrouwheid van de jaarrekening. De inschakeling van de accountant door de aandeelhouders is in deze theorie het resultaat van een minimalisatie van de hiervoor genoemde agency costs. Hierbij moet worden aangetekend dat de agencytheorie zich primair richt op de relatie tussen het management en de aandeelhouder. Een van de gevolgen hiervan is dat de relatie tussen de accountant en het maatschappelijk verkeer (belanghebbenden van de huishouding), onderbelicht blijft in deze theorie. Tot het maatschappelijk verkeer worden in het algemeen gerekend de aandeelhouders, mogelijk toekomstige aandeelhouders, werknemers, leveranciers, financiers en overheidsorganen.

Maatschappelijk verkeer

Verzekeringstheorie

In de verzekeringstheorie worden de controlekosten gezien als een vergoeding voor het overdragen van het risico van onjuiste informatie. De te betalen 'premie' in de vorm van de kosten van accountantscontrole staat tegenover het risico van onbetrouwbare informatie en de gevolgen van beslissingen die op basis van die onbetrouwbare informatie worden genomen. Binnen deze theorie is het vanzelfsprekend dat de accountant kan worden aangesproken door opdrachtgevers en gebruikers van de verklaring, indien achteraf blijkt dat de controleverklaring ten onrechte is afgegeven.

Er kunnen twee vormen van aansprakelijkheid van de accountant worden onderscheiden:

- 1 de specifieke aansprakelijkheid ten opzichte van de opdrachtgevers; dit is de contractuele aansprakelijkheid voortvloeiend uit overeenkomsten, zoals bij wanprestatie;
- 2 de aansprakelijkheid ten opzichte van derden (het beroep van accountant en het maatschappelijk verkeer), ook bekend als wettelijke aansprakelijkheid voortvloeiend uit een onrechtmatige daad.

Aansprakelijkheid

De wettelijke aansprakelijkheid is de minst voorspelbare van de twee en kan in principe tot onverwachte claims leiden van gebruikers die oorspronkelijk wellicht niet bekend waren bij de accountant. Binnen de verzekeringstheorie past het om de aansprakelijkheid te beperken tot die groepen waarvan de accountant weet, of behoorde te weten, dat zij gebruik zouden kunnen maken van de door hem gecertificeerde informatie.

Vertrouwenstheorie

De vertrouwenstheorie is ontwikkeld door prof. dr. Th. Limperg jr., een van de grondleggers van het Nederlandse accountantsberoep. De theorie is door hem in 1926 naar voren gebracht. Het maatschappelijke verkeer staat in de vertrouwenstheorie centraal. Deze theorie positioneert de accountant als de vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer. Volgens de vertrouwenstheorie is het bestaansrecht van de accountantscontrole afhankelijk van het vertrouwen dat de controlefunctie van de accountant wekt bij het maatschappelijk verkeer. De mate van vertrouwen bepaalt op die grond ook de omvang van de verantwoordelijkheid van de accountant en is daarom doorslaggevend voor het niveau van de uit te voeren controlewerkzaamheden. De vertrouwenstheorie stelt dat de functie van 'vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer' moet worden beschermd door eisen te stellen aan de omvang en aard van de controlewerkzaamheden.

Voor de af te geven verklaring dient een deugdelijke grondslag te worden verkregen. Die deugdelijke grondslag wordt bepaald door de deskundigheid van de accountant en de kwaliteit van de uitgevoerde controlewerkzaamheden.

Deze theorie heeft twee richtingen. Enerzijds wekt de accountant bij het maatschappelijk verkeer een zeker vertrouwen op en dient de accountant zijn werkzaamheden hierop af te stemmen. Anderzijds moet de accountant ervoor zorgen dat de door hem gedane mededelingen bij het maatschappelijk verkeer geen groter vertrouwen oproepen dan zijn werkzaamheden en bevindingen rechtvaardigen.

Theorie van Limperg

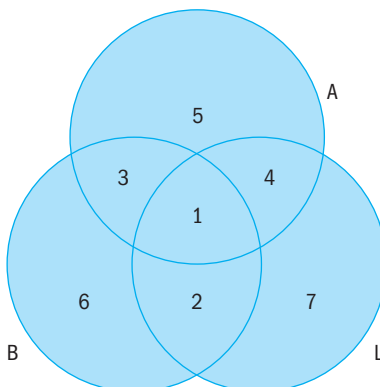
De theorie van Limperg vertoont sterke overeenkomsten met de hiervoor besproken theorieën voor wat betreft het verklaren van de vraag naar accountantscontrole. De vertrouwenstheorie heeft bovendien eisen aan het functioneren van accountants geformuleerd. Daarmee is de vertrouwenstheorie bovenal een normatieve theorie, terwijl de informatietheorie, de agencytheorie en de verzekeringstheorie vooral verklarende theorieën zijn.

1.4 Verwachtingen van het maatschappelijk verkeer

De vertrouwenstheorie van Limperg (zie paragraaf 1.3) benadrukt vooral de eisen die aan de accountantsfunctie worden gesteld op basis van het vertrouwen dat bij het maatschappelijk verkeer wordt opgeroepen. Dat vertrouwen is gebaseerd op de verwachtingen van het gebruikersverkeer over de kwaliteit van de dienstverlening van accountants. De kwaliteit van een product of dienst in het algemeen wordt bepaald door de mate waarin het betreffende product of de betreffende dienst voldoet aan de verwachtingen van de gebruikers. Als niet wordt voldaan aan die verwachtingen, is er sprake van een verwachtingskloof. Deze verwachtingskloof wordt in figuur 1.1 schematisch weergegeven.

Verwachtingskloof

FIGUUR 1.1 Verwachtingskloof

Cirkel B in figuur 1.1 geeft de behoefte van de cliënten/gebruikers weer. Cirkel A geeft aan wat tussen de cliënt en de dienstverlener/accountant wordt afgesproken en welke verwachtingen door de accountant bij de cliënt worden gewekt. Cirkel L geeft aan wat de dienstverlener werkelijk levert aan de cliënt. Aldus ontstaat een aantal segmenten, dat de hierna volgende analyse van de verwachtingskloof mogelijk maakt.

Aan de segmenten 1 tot en met 7 kan de volgende betekenis worden toegekend.

Segment 1 bevat afspraken met de cliënt die behoren tot het behoeftepatroon van de cliënt en die door de accountant zijn nagekomen. Dit segment geeft geen aanleiding tot een verwachtingskloof; het bevat echte kwaliteit. Segment 2 bevat geleverde diensten die vallen binnen het behoeftepatroon van de cliënt, maar die niet zijn afgesproken of overeengekomen. Hoewel de accountant levert binnen de specificaties van het behoeftepatroon van de cliënt, ervaart de cliënt dit niet als optimale kwaliteit, aangezien hij deze dienstverlening niet verwachtte en zijn behoefte wellicht al ergens anders heeft ingedeekt. De cliënt is teleurgesteld dat hij dit niet vooraf heeft geweten. Mogelijk is sprake van een verwachtingskloof, gebaseerd op een gebrekkige communicatie.

Segment 3 bevat afspraken die vallen binnen het behoeftepatroon van de cliënt die wel zijn overeengekomen, maar niet zijn nagekomen. Feitelijk is hier sprake van wanprestatie door de accountant. De cliënt ervaart dit als een onderdeel van de verwachtingskloof, de zogenoemde prestatiekloof.

Prestatiekloof

Segment 6 bevat behoeften van de cliënt die door de accountant niet worden gehonoreerd in de vorm van afspraken over te leveren diensten. De accountant kan of wil niet aan deze wensen van de cliënt tegemoetkomen, bijvoorbeeld door ontbrekende deskundigheid of gebreken in de onafhankelijkheid van de accountant. Voor zover de accountant er niet in slaagt de cliënt van de redelijkheid van deze beperking in het aanbod te overtuigen, bestaat er aanleiding tot een verwachtingskloof door een gebrek in de communicatie. Segment 5 bevat met de cliënt gemaakte afspraken die niet vallen binnen het behoeftepatroon van de cliënt en die niet worden nagekomen. Net als in segment 3 is hier sprake van wanprestatie door de accountant, die mogelijk als minder urgent wordt ervaren door de cliënt, doordat de wanprestatie zich afspeelt buiten zijn behoeftepatroon.

Segment 4 bevat nagekomen afspraken met de cliënt die buiten zijn behoeftepatroon vallen en segment 7 bevat niet-afgesproken maar wel verleende diensten, die buiten het behoeftepatroon van de cliënt vallen. Beide segmenten vormen mogelijk de aanleiding tot een economische verwachtingskloof, doordat de cliënt het gevoel heeft te moeten betalen voor ongewenste dienstverlening, waardoor het prijskaartje voor het gewenste deel van de dienstverlening te hoog dreigt te worden. De segmenten 4 en 7 kunnen worden betiteld als het aspiratieve gedeelte van de verwachtingskloof, aangezien de cliënt geconfronteerd wordt met de ongewenste aspiraties van de accountant.

Naar aanleiding van een reeks aan boekhoudschandalen in de voorafgaande jaren en de bevindingen van de Autoriteit Financiële Markten (AFM) heeft de tweede kamer op 27 mei 2014 een motie aangenomen waarin deze het accountantsberoep heeft verzocht te komen met voorstellen ter verbetering van de kwaliteit van de accountantscontrole. Daarbij tekent de Kamer aan dat 'er zowel in de governance, de aansturing als in het verdienmodel verbeteringen aan te brengen zijn in het borgen van kwaliteit en onafhankelijkheid.'

Op 25 september 2014 is het rapport, getiteld *In het publiek belang*, uitgebracht door de NBA-werkgroep 'Toekomst accountantsberoep'. In het rapport stelt de werkgroep dat er een andere cultuur nodig is binnen de accountancy om het vertrouwen in de sector te herstellen.

http://www.accountant.nl/readfile.aspx?ContentID=80219&ObjectID=1210193&Type=1&File=0000041911_In_het_publiek_belang_rapport_WG_Toekomst_Acc_25sep2014.pdf

Om dat te waarborgen stelt de werkgroep een breed pakket aan maatregelen voor waaronder:

- Meer partners op minder opdrachten, meer ruimte voor begeleiding van medewerkers;
- Uitbreiding van aantal en diepgang van interne kwaliteitsbeoordelingen.
- Accountantsorganisaties met een zogenoemde oob-vergunning moeten een raad van commissarissen met externe leden instellen, die het bestuur benoemt en beloont op basis van haar kwaliteitsprestaties.
- Bestuursleden ontvangen een vaste, winstonafhankelijke beloning met maximaal 20 procent van hun salaris variabel uitgekeerd, mits ze de langetermijndoelstellingen halen.
- Voor partners in de controlepraktijk wordt het inkomen sterker afhankelijk van de kwaliteit van hun werk. Bovendien wordt een deel van hun inkomen zes jaar lang uitgesteld. Het recht daarop vervalt als de betreffende partner steken heeft laten vallen met maatschappelijke schade als gevolg.
- Het opzetten van een onafhankelijk onderzoeksinstituut, dat oorzakenanalyses gaat verrichten om het inzicht in kwaliteitsbepalende factoren te vergroten.

1.5 Stramien voor assurance-opdrachten

In de afgelopen jaren is op basis van maatschappelijke ontwikkelingen duidelijk geworden dat aandeelhouders, schuldeisers en andere belanghebbenden behoefte hebben aan andere typen verantwoordingsinformatie dan uitsluitend de traditionele jaarrekening. Daarom is een ontwikkeling ingezet van een verbreding van de onderwerpen, waarbij accountants – naast de traditionele jaarrekening – ook aan andere onderzoeksobjecten zekerheid toevoegen. Deze onderzoeksobjecten kunnen zowel historische als toekomstige informatie betreffen of betrekking hebben op systemen, processen en gedrag.

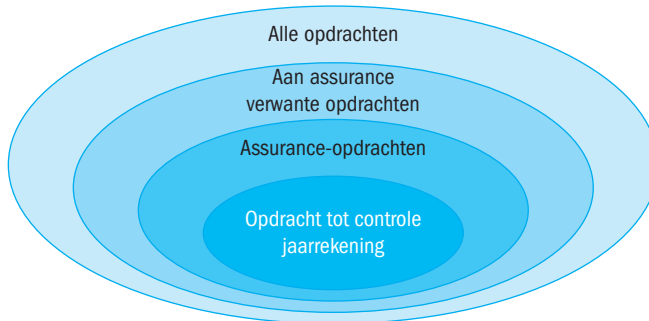
Deze verbreding van het onderzoeksterrein van accountants (zie ook figuur 1.2) heeft ertoe geleid dat de Nadere voorschriften Controle- en overige standaarden (NV COS) zijn voorzien van een Stramien voor assurance-opdrachten, waarin de doelstelling en de uitgangspunten voor het gehele terrein van assurance-opdrachten worden besproken.

Niet alle opdrachten die door accountants worden uitgevoerd, zijn assurance-opdrachten. Veel opdrachten zijn niet primair bedoeld om het vertrouwen in het object van onderzoek bij andere gebruikers dan de verantwoordelijke partij te versterken. Deze opdrachten worden ook wel aan assurance verwante opdrachten genoemd, zoals opdrachten tot het samenstellen van financiële informatie, het verzorgen van belastingaangif-

ten, het geven van advies en het verrichten van overeengekomen specifieke werkzaamheden.

Zie figuur 1.2 voor een schematische indeling van de soorten werkzaamheden van de accountant.

FIGUUR 1.2 Soorten werkzaamheden van de accountant

1.6 Auditing & Assurance

Aansluitend bij het ruime kader van het Stramien voor assurance-opdrachten wordt het vakgebied van de accountantscontrole tegenwoordig meestal aangeduid met Auditing & Assurance.

Auditing en Assurance is het op systematische en objectieve wijze vergaren en evalueren van bewijsmateriaal voor het beoordelen van de informatie en het beoordelen van de inrichting en het functioneren van de in een organisatie gehanteerde systemen ten behoeve van het besturen en beheersen van een organisatie en ten behoeve van de verantwoording die daarover moet worden afgelegd, alsmede het kenbaar maken van de uitkomsten van deze beoordeling.

Het 'beoordelen' uit deze definitie is het toetsen van de informatie en van de systemen aan de beoogde kwaliteiten, met name op relevantie, toereikendheid en betrouwbaarheid, ten behoeve van het daaraan toevoegen van zekerheid.

De omschrijving van Auditing en Assurance is dus veel breder dan de populaire definitie van accountantscontrole: 'Controleren is toetsen van de werkelijkheid aan een norm', waarin eigenlijk alleen de werkzaamheid is beschreven; de doelstelling en het object van onderzoek worden niet benoemd.

Het gaat bij Auditing en Assurance dus om assuranceverschaffing en om meer objecten van onderzoek dan alleen de jaarrekening. Het gaat om het inzicht in het 'waarom, wat en hoe' van het controleproces in algemene zin. In deze ruime betekenis is de theorie van Auditing & Assurance op velerlei terreinen toepasbaar. De controle van een jaarrekening is binnen dat brede kader slechts een specifieke vorm qua doelstelling en controleobject.

Bij assuranceverschaffing zijn belangrijke aspecten:

- het verkrijgen van inzicht in de normen die bij het onderzoek een rol spelen. Daarbij gaat het zowel om de intern bepaalde normen die bij de toetsing worden gehanteerd (beleidsdoelen, budgetten, benchmarks e.d.) als de extern opgelegde normen (wet- en regelgeving);
- de risicoanalyse (analyse van het controlerisico, beoordeling van het materieel belang en vaststelling van tolerantiegrenzen);
- het proces van onderzoek, waarbij het vooral gaat om de wijze waarop controle-informatie (evidence) wordt verkregen;
- de deugdelijke grondslag voor de professionele oordeelsvorming;
- de rapportering van de uitkomsten van het onderzoek.

Dit boek richt zich in het bijzonder op de controle van de jaarrekening, als de meest voorkomende assurance-opdracht. In dat kader komen de hiervoor genoemde aspecten van assuranceverschaffing aan de orde.

Vragen/opdrachten

Vragen

- 1.1** Waardoor is de behoefte aan accountantscontrole ontstaan?
- 1.2** Welke maatschappelijke ontwikkelingen maken dat bedrijven steeds meer te maken krijgen met regelgeving en controle?
- 1.3** Een opdracht tot accountantscontrole is te omschrijven als: een door de accountant gehonoreerd verzoek van de opdrachtgever tot het verrichten van het geheel van werkzaamheden dat erop gericht is een (relatief) hoge maar niet absolute mate van zekerheid te verkrijgen omtrent de getrouwheid van financiële (en soms niet-financiële) informatie.
- a** Waarom is in deze omschrijving 'een (relatief) hoge maar niet absolute mate van zekerheid' gebruikt in plaats van alleen 'zekerheid'?
- b** Waarom is in deze omschrijving 'getrouwheid' gebruikt in plaats van 'juistheid'?
- 1.4** Ervan uitgaand dat het maatschappelijk verkeer 'zekerheid' over de 'juistheid van informatie' wenst, is dan de in vraag 1.3 gegeven omschrijving van de controle niet in tegenspraak met de vertrouwenstheorie van Limperg, volgens welke de accountant gerechtvaardigde verwachtingen niet mag beschamen?
Motiveer uw antwoord.
- 1.5** Wat is volgens de informatietheorie de invloed van de accountantscontrole op het rentepercentage van kredieten?
- 1.6** Welke mogelijkheden hebben de gebruikers om het informatierisico te beperken?
- 1.7** Wat is de rol van de agent, de principaal en de monitor bij de agency-theorie?
- 1.8** Waaruit bestaan agency costs?
- 1.9** Welke twee vormen van aansprakelijkheid worden onderscheiden in het geval dat een accountant wordt aangesproken voor een afwijking in de controleverklaring?
- 1.10** Welke twee richtingen voor het optreden van de accountant worden in de vertrouwenstheorie van Limperg genoemd?
- 1.11** Waarin verschilt de plaats van het maatschappelijk verkeer in de agency-theorie in vergelijking met de vertrouwenstheorie?

- 1.12** Wat bedoelt Limperg met de accountant als ‘vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer’?
- 1.13** Wat houdt de verwachtingskloof in? Licht dit toe aan de hand van een schema.
- 1.14** Noem vijf maatregelen die de commissie ‘Toekomst Accountantsberoep’ voorstelt in het rapport *In het publiek belang* om het vertrouwen in het accountantsberoep te herstellen.
- 1.15** Wat wordt verstaan onder het vakgebied Auditing en Assurance?
- 1.16** Wat zijn belangrijke aspecten bij assuranceverschaffing?

Opdrachten

- 1.1** De beherend vennoot van een scheeps-cv waarin een groot aantal particulieren participeert als commanditaire vennoot, verstrekt aan accountantskantoor Welvaart de opdracht tot controle van de jaarrekening over jaar T, met het verzoek daarbij een goedkeurende controleverklaring te verstrekken.

Geef vanuit de agencytheorie aan:

- a** wie de agent is;
- b** wie de principaal is;
- c** wie de monitor is.

- 1.2** Bij het uitvoeren van de controleopdracht in opdracht 1.1 bestaat het gevaar van een verwachtingskloof. Geef op basis van opdracht 1.1 en figuur 1.1 concreet aan welke elementen de verwachtingskloof kunnen veroorzaken.